

Доситејев врт
Годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“

Издавач
Задужбина „Доситеј Обрадовић“

Уредници
Исидора Бјелаковић
Драгана Грбић
Душан Иванић
Милица Ђуковић

Марио Капалдо (Mario Capaldo)
Марија Рита Лето (Maria Rita Leto)
Роберт Ходел (Robert Hodel)

Рецензенти
Драгана Вукићевић
Александар Милановић
Марина Курешевић
Ирена Цветковић Теофиловић
Гордана Стокић Симончић

Издаје се уз финансијску подршку
Министарства културе и информисања
Републике Србије.

Задужбина „Доситеј Обрадовић“

Доситејев врт

Годишњак

Задужбине „Доситеј Обрадовић“

Година VIII

Број 8

Београд 2020

Задужбина „Доситеј Обрадовић“

Dositej's Garden

Annual of
“The Dositej Obradović”
Endowment

Vol. VIII

Nº 8

Belgrade 2020

Лука Николић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Студент мастер студија

**ЗЕМЉЕОПИСАНИЈЕ МАТЕМАТИЧЕСКО ИЛИ О РАЗВОЈУ
СРПСКЕ ГЕОГРАФСKE ТЕРМИНОЛОГИЈЕ**
(Исидора Г. Бјелаковић. *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку*
[математичка географија и картографија]. Нови Сад:
Два пера, 2017, стр. 542)

Укључивање српског друштва у токове нововековне европске научне мисли, оличене у емпиријски и механицистички конципираним природним наукама и тежња ка технолошком напретку, подразумевало је и промене у спољашњој и унутрашњој историји флуидног српског књижевнојезичког идиома у 18. и 19. веку, славеносрпског језика, као што је његова вернакуларизација на свим језичким нивоима и истовремена елаборација његовог лексикона у правцу настанка терминолошких апарата актуелних научних дисциплина. Анализирајући терминолошку грађу у домену математичке географије и картографије ексцерпирану из одговарајућих текстова функционалностилски научног карактера и уџбеника писаних руским књижевним, доситејевским и српским језиком вуковског типа, Исидора Бјелаковић у својој монографији *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)* приказује комплексан процес конституисања математичкогеографске и картографске терминологије у предстандардном периоду еволуције српског књижевног језика. Наиме, ауторка је анализу регистрованих термина, и то с обзиром на њихово порекло, структуру, степен ванконтекстуалне транспарент-

* pureexpressionlessness@gmail.com

ности, присуство синонимије и семантичког варирања, усмерила ка утврђивању развојног пута и евентуалног стабилизовања термилошког система двеју географских дисциплина у датом временском оквиру, те уочавању потенцијалног континуитета у односу на одговарајуће термилошко стање у српским средњовековним рукописима и савременом српском стандарду, чиме је поставила адекватан темељ за системско испитивање развоја српске научне терминологије уопште. Притом, анализирану грађу и резултате анализе ауторка је – у виду састављеног термилошко-историјског речника енциклопедијског карактера са одредницама транскрибованим и уређеним према (орто)графији стандардног српског језика – лексикографски обрадила, али их је тако и учинила ближим широј читалачкој публици.

Премда је српски књижевни језик у предстандардној епохи свог развоја, која подразумева, оквирно, временско раздобље од средине 18. до средине 19. века, већ подлегао системским истраживањима на графичком и ортографском, фонолошком и морфолошком плану, то није случај са лексичким нивоом његове структуре, као ни са нивоима вишим од лексичког. Ако, с друге стране, говоримо о 18. и 19. веку у светлу српске културне историје, реч је о периоду европеизације српске културе и, конкретно, развоја нововековних научних оријентација у њеним оквирима. Свој одраз нови културни параметри налазе и у систему српског књижевног језика, а нарочито у његовом неиздиференцираном лексикону: нови научни појмови захтевају своје знакове у језику, те тако настају научни термини као посебан лексички слој. С обзиром на то да ни дијахронијска проучавања српске научне терминологије нису досада спроведена системски, монографија *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка терминологија и картографија)* Исидоре Бјелаковић већ својим насловом сугерише за србистику своју велику важност, и то, дакле, из најмање два угла – из перспективе истраживања лексикона најшире схваћеног славеносрпског језика и из перспективе истраживања развоја српске научне терминологије, а у оба случаја као темељна лингвистичка студија.

Текст монографије организован је најпре у 4 велика поглавља, од којих су прва 3 рашчлањена на одговарајућа потпоглавља: I. *Теоријско-методолошки оквир истраживања* (1. *Географија – појам и развој научне дисциплине*, 2. *Предмет, корпус и задаци истраживања* и 3. *Терминологија*), II. *Анализа* (1. *Структура терминолошког реписира*, 2. *Однос према савременој терминологији*, 3. *Синонимија*, 4. *Однос забележеног терминолошког реписира према терминологији код Срба од 13. до 18. века*, 5. *Процеси у формирању терминологије* и 6. *Семантичке трансформације у терминолошком репису*), III. *Речник* (1. *Историјски и терминолошки речник*, 2. *Лексикографска обрада*, 3. *О транскрипцији* и 4. *Речник*) и IV. *Закључак*. Осим наведених поглавља, у структуру монографије улазе и: *Литература*, *Прилози* (у виду *Корпуса* и *Табела*) и сажетак на енглеском језику (*Summary*).

Након уводних речи о географији као научној дисциплини и њеној европоцентричној генези и развоју, ауторка у првом поглављу монографије прецизно дефинише предмет свог истраживања: „анализа предстандардног лексикона, тематски ограниченог на терминологију из области математичке географије и картографије” (стр. 14). Будући да је истраживање усмерено ка утврђивању развоја српске научне терминологије током 18. и 19. века, одабрани корпус, из којег је изоловано 1114 термилошких јединица, чине текстови научног (или више популарнонаучног) карактера и уџбеници објављени у периоду од 1783. до 1867. године, чији је попис дат у *Корпусу*, у оквиру *Прилога* (стр. 511–514). Сложености процеса успостављања научне терминологије у предстандардном српском књижевном језику, којим се, између осталог, обезбеђује његова функционална поливалентност и стабилност, у великој мери доприноси експлицитна ненормираност славеносрпског језика, те индивидуални ставови (пуристички оријентисани према интернационализму или славенизмима, односно толерантнији у оба смера) и решења у вези са потребом формирања научнотермилошких апарата, у овом случају математичкогеографског и картографског; иако је, ради превазилажења овог проблема, 1841. године основано Друштво српске словесности, које би

се, дакле, институционализовано позабавило питањем израде јединствене српске научне терминологије, ситуација није изгубила на својој комплексности, тј. формирање српске научне терминологије остало је стихијског карактера. Посебан део првог поглавља монографије посвећен је семантичком и структурном одређењу термина као лексичких јединица и проблему њиховог диференцирања у односу на јединице општег лексичког фонда, али и досадашњим лингвистичким истраживањима српске терминологије, при чему треба напоменути да она дијахронијске природе раније нису системски спровођена.

Регистрована термилошка грађа анализирана је у другом поглављу монографије, и то с обзиром на 5 параметара: порекло, структуру (укључујући и специфичне морфосинтаксичке особине), степен ванконтекстуалне транспарентности, синонимију и семантичко варирање, уз њено поређење са одговарајућом ситуацијом у савременом стандардном српском језику и у српским средњовековним рукописима. Процеси који су се показали као кључни за конституисање термилошког система математичке географије и картографије у српском књижевном језику 18. и 19. века јесу: лексичко позајмљивање, терминологизација лексема општег лексичког фонда, творба речи, калкирање и семантичко позајмљивање. Када је реч о позајмљеницама, најфреквентнији је интернационални слој лексике, највећим делом позајмљен управо у 18. и 19. веку (само мали број интернационализма забележен је и пре 18. века, а они се углавном односе на називе месеци у години). Славенизми и славеносрбизми (као хибридне творевине), с друге стране, заузимају посебно место у оквиру раслојавања дате терминологије према критеријуму порекла: наиме, није реч ни о типичним позајмљеницама (јер славенизми подразумевају и наслеђену средњовековну лексику, а славеносрбизми настају у славеносрпском језику), ни о типичној аутохтоној српској лексици (јер иновативни слој славенизама представља рускословенска лексика, а творбени модели по којима су славеносрбизми грађени подразумевају српском језику стране језичке црте). На структурном плану, регистровани термини доминантно су

формализовани као синтагматски спојеви речи са именичким регенсом, за савремени српски стандард уобичајени (*земљейисна наука, ѿоловина Земље, среда земної круїа*) или неуобичајени (*Земље ѿојас, обраїно Земље коло, обраї Земље северни*), који се, по правилу, одликују високом ванконтекстуалном семантичком транспарентношћу. Уочен такође висок степен синонимије у регистрованој терминологијској грађи у директној је вези са индивидуалним карактером терминологије анализираног временског периода; синонимија се, притом, уочава не само у текстовима различитих аутора већ и у оквиру истог текста. Коначно, аутохтоне српске лексеме могле су постати терминима (што се подразумева под појмом терминологијације) – директним интегрисањем у терминологијски слој лексикона (*дан, зайаг, леїо*) или претходним варирањем свог семантичког садржаја, метафоричким или метонимијским (*вече* – „запад”, *среда* – „центар, средиште [неког небеског тела, орбите и сл.]”, *хваїї* – „мера за дужину”).

Релативно је мали број анализираних терминологијских јединица које су се, у потпуности неизмењене, до данас одржале виталним: укупно 115. Већина ових термина бележи се у уџбеницима од друге половине 19. века, и то као индивидуална образовања која ће се тек усталили у језичкој употреби (*їеоїрафска дужина, їречник Земље, северни хладни ѿојас*). И док детаљна компаративна анализа заузима посебно место у другом поглављу монографије, сумарни приказ односа између анализираних терминологијских стања и одговарајуће ситуације у савременом српском стандарду пружају *Табеле*, у *Прилозима* (стр. 515–540), где се, тако, могу пронаћи: регистровани термини који одговарају савременом стању наспрам својих предстандардних еквивалената који се нису усталили у употреби, неустаљени термини са својим савременим кореспондентима који нису регистровани у одабраном корпусу, термини без својих савремених еквивалената и сл. Математичкогеографска и картографска терминологија забележена у српским средњовековним рукописима (од 13. до 18. века), опет, упућује на постојање посебног терминологијског система, врло различитог у односу на анализирану

грађу, што је подржано другачијим културним чиниоцима – српска средњовековна рукописна традиција и византијска култура као културни модел наспрам нововековног слово-слагарства и западноевропских културних узора; врло су малобројни термини који су егзистирали у оба термилошка система (*земљемерије, Зодијак, зреник*). Према томе, формирање новог српског термилошког система математичке географије и картографије започиње управо у 18. веку.

Ауторка је предмет и резултате свог истраживања лексикографски обрадила у оквиру трећег поглавља монографије – у виду термилошко-историјског речника. Поред леме, граматичких и семантичких података о њој и регистрованих примера њене употребе, у структуру једног речничког чланка укључени су и забележени синоними/еквиваленти датог термина (наведени хролошким редоследом), али и његов колокациони опсег, због чега овај хибридни речник поприма особине и речника синонима и речника колокација. Такође, у речничким напоменама често се наводе енциклопедијске глосе, а речнички чланци могу бити праћени и одговарајућим илустрацијама или фотографијама (што је у лексикографској пракси нарочито оправдано када је реч о термилошким речницима), па овај термилошко-историјски речник има и енциклопедијски карактер. Вишечлане термилошке јединице обрађене су као посебне леме, у оквиру посебних речничких чланака, мада место могу наћи и у лексикографској обради својих градивних компонената које функционишу као посебни термини, и то у оном делу речничког чланка који се односи на колокациони опсег датог термина (*предел : предел мира*). Посебно је важно истаћи да су речничке одреднице транскрибоване и уређене према правилима савремене стандардне српске (орто)графије; намена овог речника, тако, подразумева не само лингвистичку већ и ширу читалачку публику заинтересовану за дату проблематику. Оваквом концепцијом речника ауторка, заправо, ширем читалачком кругу потенцијално олакшава рецепцију одговарајућих оригиналних текстова и уџбеника и омогућава синтетички увид у српску математичкогеографску и картографску терминологију 18. и 19. века.

Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка топографија и картографија) јесте темељна лингвистичка студија која из дијахронијске перспективе испитује терминологички систем математичке географије и картографије у предстандардној епохи развоја српског књижевног језика. Проучавањем адекватно ексцерпираних терминологичких грађе, потом лексикографски обрађене, Исидора Бјелаковић указује на неуређеност и стихијски развој српског терминологичког апарата двеју географских дисциплина у датом временском интервалу, а који одликују и одговарајућу ситуацију у савременом стандардном српском језику. Поред, дакле, значајног доприноса проучавању предвуковске српске књижевне лексике, ова монографија пружа и узоран модел за системску лингвистичку проучавања развоја српске научне терминологије, раније готово неспроведена, али и приближава један аспект флуидног српског књижевнојезичког идиома 18. и 19. века читалачкој публици која превазилази оквире лингвистичке оријентације.

ИЗДАВАЧ
Задужбина „Доситеј Обрадовић“

ЗА ИЗДАВАЧА
Мирјана Драгаш

ПРИПРЕМА И ШТАМПА

Cigoja
Ш Т А М П А

office@cigoja.com

ТИРАЖ
300

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41

ДОСИТЕЈЕВ врт : годишњак Задужбине „Доситеј
Обрадовић” = Dositej's Garden : annual of “The Dositej Obradović”
endowment / уредници Исидора Бјелаковић, Драгана Грбић,
Душан Иванић. - Год. 1, бр. 1 (2013)- . - Београд :
Задужбина "Доситеј Обрадовић", 2013- (Београд : Чигоја
штампа). – 24 cm

Годишње.

ISSN 2334-9476 = Доситејев врт
COBISS.SR-ID 203263244